

БОСАНСКИ АТЛАС ЗЛОЧИНА

NGO Srebrenica Historical Project, The Netherlands

THE BOSNIAN WAR CRIMES ATLAS

Of the Research and Documentation Center in Sarajevo

A Critical Review

Belgrade
2010

Фонд „Историјски пројекат Сребреница“, Холандија

БОСАНСКИ АТЛАС ЗЛОЧИНА

Истраживачко документационог центра из Сарајева

Критички осврт

Београд
2010

Одговорни уредник
Стефан Каргановић

Editor-in-chief
Stephen Karganović

ISREBRENICA: THE BOSNIAN WAR CRIMES ATLAS Copyright © 2010 by Srebrenica Historical Project. All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, digital, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, or conveyed via the Internet or a Web site without prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical articles and reviews.

Inquiries should be addressed to:
Srebrenica Historical Project
srebrenica.historical.project@gmail.com

ISREBRENIЦA: БОСАНСКИ АТЛАС ЗЛОЧИНА Copyright © 2010 by Srebrenica Historical Project. Сва права задржана. Ниједан део ове публикације се не сме репродуковати, похрањивати у било каквој бази података, или преносити на било какав начин, дигитално, електронски, механички, фотокопирањем, снимањем, или на неким другим средством, нити се сме слати преко интернета или приказивати на интернет сајту без претходне писмене дозволе издавача, са изузетком кратких навода у оквиру критичких чланака или приказа.

За дозволу контактирати:
Историјски пројекат Сребреница
srebrenica.historical.project@gmail.com

Издавачев предговор

Када је у питању обрада тема из недавног рата у Босни и Херцеговини, а посебно ако се то односи на минско поље измишљотина и фалсификата које се зове Сребреница, постоји само једно поуздано правило: ништа није онако као што на први поглед изгледа. У свом неизлечивом етничком егосентризму, без обзира у неким случајевима на спољашњу углађеност и глагољивост у духу преовлађујућих шупљих фраза политичке коректности, актери у већој или мањој мери редовно остају верни начелима циљане не-објективности и покушајима — који су понекад сасвим провидни, а понекад мало вештији — замазивања очију.

Ти покушаји замазивања очију испољавају се са посебном агресивношћу када је у питању Сребреница, тај најистуренији део политичког и пропагандног фронта у неуморној офанзиви која се свим средствима већ петнаест година води против Републике Српске са само једним циљем: да се она збрише и уништи, и да као безбедна кућа српског народа у Босни и Херцеговини, и свих њених грађана, она заувек нестане.

Методологија помоћу које се та непрекидна офанзива води покрива широк спектар средстава, од грубих и прозирних подметачина, вулгарних инсинуација о „геноцидној творевини“, и квази-јуристичких монтираних процеса пред судовима сумњивог легитимитета који имају задатак не да својим „пресудама“ констатују него да исфабрикују дискредитујуће „историјске чињенице“ — па све до релативно софистицираних покушаја да се на изглед финим и академским средствима постигне резултат који је неотесанијим методама до сада још увек у главном изостао.

„Босански Атлас ратних злочина,“¹ у издању сарајевског Истраживачко-документационог центра на чијем се челу налази г. Мирсад Токача, истакнут је пример те „мекше“ али зато ни мало мање убојите варијанте оруђа које се на том фронту против Републике Српске користи.

Подвлачимо још једанпут да се нисмо бавили свестраном критиком Атласа, који покрива територију целе БиХ, већ само оног његовог дела који се односи на Сребреницу, област о чијој ратној судбини понешто знамо. Али сматрамо да посебан значај који сам г. Мирсад Токача приписује том сегменту ратних збивања (поред чињенице да се Сребреницом бавимо и да смо у најбољем положају да о њој компетентно говоримо) оправдава такво сужавање наше теме:

¹ Интернет презентација, где се налази и Атлас: <http://www.idc.org.ba/>

„Сребреница је била само завршница“, рекао је председник ИДЦ, додавши да је по подацима Центра у масакру који се догодио у јулу 1995. године било убијено 6,886 лица“.²

Да видимо у каквом непристрасном светлу и каквим научним инструментима г. Токача приказује ту „завршницу“, климактични догађај једног трагичног рата који свакако да није погодио само једну од страна која је у том сукобу учествовала. Четири есеја који следе били су написани и објављени у Новој српској политичкој мисли и на нашој интернет презентацији, www.srebrenica-project.com, крајем 2009. и почетком 2010. године. Они нису изгубили ништа на актуелности, па их зато сада објављујемо као целину.

Постоје крупни и озбиљни разлози за наше инсистирање да се разјасне питања везана за позадину, природу и појединости догађаја везаних за Сребреницу, и то не у филтрираној верзији која је ограничена на три дана у јулу 1995, него у свеобухватној која покрива цео период сукоба у том крају од 1992. до 1995. године. Цепидлачење око детаља сигурно да се међу тим разлозима не налази. Карактеристично кратковидим политичким избором сарајевске елите, Сребреница је постала неуралгична тачка српскомуслиманских односа у Босни и Херцеговини. Када је Сребреница у питању, они су једну фиктивну и виртуелну верзију догађаја прогласили за канонску истину и они је упорно и неуморно намећу свима. У тој верзији Муслимани су искључиве жртве које нису криве ни за један злочин, док су за злочине — све до оног најгнуснијег које међународно кривично право признаје — искључиво криви Срби. Све док се на томе инсистира, напетост у односима неће попуштати, а обнова сукоба остаће као теоретска могућност.

Одређене међународне установе и структуре глуме сагласност са том верзијом не што су у њу убеђени него зато што им њихов тренутни политички интерес управо такав став налаже. То је, разуме се, њихов избор. Али српска страна, у сваком случају у Босни и Херцеговини где су сви, од одраслих па до деце, из очигледних разлога о чињеницама из недавног рата изванредно информисани, ту верзију неће прихватити никад. Самим тим, јасно је да је на том плану покушај натурања фиктивне историје осуђен на вечни неуспех и да све док муслиманска страна буде инсистирала на њеном прихватању побољшање односа између две заједнице неће бити могуће. Једино правилно решење у овој ситуацији је формула коју заступа госпођа Наташа Кандић, додуше не у крњој и једносмерној режији те врле учитељице хуманитарног права. Али у својој начелној и двосмерној примени, та формула гласила би овако: све стране имају се суочити са прошлешћу и морају прихватити одговорност за своје поступке.

У конкретној примени на овај случај, то значи да уместо наметања оне верзије за коју једна страна тренутно процењује да би јој била политички најкориснија, било би боље заједничким напорима и истраживањима, без догматских предуслова и сасвим отвореног ума, међу чињеницама пронаћи

² Nidzara Ahmetasevic, “JUSTICE REPORT: Bosnia’s Book of the Dead”, <http://birn.eu.com/en/88/10/3377/>

конвергентне тачке и помоћу њих изградити један заједнички наратив о томе, шта се стварно догодило у Сребреници. То није ни утопијски ни тешко као што на први поглед изгледа. Када сви буду схватили да се по налазима одговорне фактографије они не налазе ни у табору искључивих жртава ни искључивих злочинаца, смиривање страсти и разговор о практичним питањима најзад ће постати реална могућност.

У противном, настојање Сарајева да упорном одбраном неодрживе приче о Сребреници на једном плану политички ућари, а на другом да ту фикцију преточи у темеље оснивачког мита бошњачке националности, неславно ће пропасти. А муслиманска заједница у Босни и Херцеговини платиће опет цену за лоше одлуке које њихове кратковиде вође доследно доносе и примењују.

Мирсад Токача и његов Истраживачко-документациони центар у једном тренутку налазили су се у идеалном положају да омогуће да се управо такав заједнички наратив напише и испуни обострано прихватљивим садржајем. Колико су у томе успели, а у којој су мери ту прилику прокоцкали, о томе нека суди читалачка публика.

Презентација „Босанског атласа злочина,“ коју је 28 јануара 2010 у Бијељини одржао Истраживачко-документациони центар (ИДЦ) Мирсада Токача из Сарајева потврђује још једанпут основаност наших резерви у односу на тај документат, и то са више становишта. Међу њима истичу се методолошки недостаци, пристрасност и усмереност ка медијском публицитету, уместо професионалне обраде податка да се суштинска питања у вези са ратним збивањима у БиХ између 1992. и 1995. године разјасне.

Том приликом у Бијељини, председник Општинске организације породица заробљених и погинулих бораца и несталих цивила из Сребренице, Младен Грујичић, замерио је представници ИДЦ што је у Атласу евидентирано само 6 несталих лица српске националности из општине Сребреница, и понудио је списак са подацима о 75 несталих Срба, од којих 32 још није пронађено.

Одговор представнице ИДЦ, Елме Захировић, карактеристичан је за највећи део суштинских неправилности у раду ове установе.

Како преноси „Глас српске“ (29–1–10), Захировићева је у својој одбрани ИДЦ истакла да Атлас садржи свега 20 одсто грађе коју је ИДЦ прикупио, те око 2.300 локација где су злочини почињени, „чиме је обухваћен само мали део локација и зато га треба попуњавати.“

Ако би то требало да буде изговор, он је катастрофално слаб. Под предпоставком (као што произилази из Захировићкине изјаве) да ИДЦ у својој архиви још увек држи необјављено око 80 одсто података којима располаже, поставља се логично питање: зашто је у новембру 2009. године уз велику медијску помпу ИДЦ објавио свој Атлас злочина, иако зна да је непотпун? И то у толикој мери, да у садашњем виду и са тако ниским процентом расположивих података он не само да не може бити информативан, већ да својим тенденциозним приказивањем неких података а прећуткивањем и неприказивањем других Атлас о многим догађајима нужно ствара искривљену слику?

Како можемо бити сигурни да увидом у изостављене податке, којих како сазнајемо од представнице ИДЦ има четири пута више од оних који су објављени, не би стекли сасвим различит дојам о многим питањима која су везана за ратни сукоб у БиХ? Ко је вршио избор шта ће бити објављено, и по каквом критеријуму? Читалац ће моћи да формира сопствени закључак у светлу материјала који следи и нашег критичког осврта на његову садржину.

Преглед Атласа, у облику како је објављен на интернет сајту Истраживачко-документационог центра, убедљиво сугерише да су лица која су га креирала била руковођена — да се изразимо најблаже — етноцентричним и непрофесионалним мотивима. Неравномерна етничка расподела података у оквиру тих 20 одсто који су, по речима представнице ИДЦ у Бијелини, до сада ушли у Атлас представља *leit motif* овог издања ратне приче Босне и Херцеговине по казивању г. Токаче и његове установе. На пример, по начину како је приказано уништавање верских објеката током рата у БиХ, испада да су у огромној већини страдале џамије, а цркве само минимално. У сребреничком крају, где је неколико десетина српских села било мета напада и разарања из енклаве Сребреница, која се налазила под контролом бошњачких снага, а најмање 1.000 цивила било је у тим нападима убијено, од српског страдања у Атласу није приказано апсолутно ништа. Ни једно нападнуто и уништено српско село не налази се у Атласу ИДЦ на мапи „инцидентата“ за сребренички регион.

Недавно објављена монографија „Страдање српске Сребренице: фотграфски путопис кроз земљу јада и чемера, 1992–1995.“ у издању Историјског пројекта Сребреница садржи око 250 слика разорених српских кућа из девастираних села око Сребренице у којима су некада живели Срби, а која су после напада бошњачке 28. дивизије током рата остала потпуно или највећим делом пушта. Тај ресурс, између осталих, Истраживачко-документациони центар из Сарајева требало би да искористи ради допуњавања својих података у „Босанском Атласу злочина“ у циљу тачнијег и непристраснијег приказивања ратних догађања у сребреничком крају.

Ако желе да буду схваћени озбиљно и да стекну поштовање и поверење српских заједница које походе у оквиру промоције свога Атласа, они то морају учинити сада одмах, а не у некој неодређеној будућности која је подједнако митолошка као и једнострана слика ратне прошлости у сребреничком крају која се у Атласу приказује. Као изузетно софистицирана особа која је потпуно у току свих релевантних савремених трендова, укључујући и технолошке, г. Токача би требало да зна да је овај захтев не само потпуно разуман већ и лако изводљив, са само неколико кликова на компјутеру техничког лица које је задужено за опслуживање његове интернет презентације.

Стефан Каргановић
Председник
Историјски пројекат Сребреница

БОСАНСКИ АТЛАС ЗЛОЧИНА МИРСАДА ТОКАЧЕ

Нова српска политичка мисао,
среда, 14. октобар 2009

Пре неки дан³, директор Истраживачко-документационог центра из Сарајева (ИДЦ), г. Мирсад Токача, најавио је да ће 4. новембра ове године резултати вишегодишњег рада његове установе бити објављени у облику „Босанског атласа злочина.“ Да подсетимо, установа г. Токаче се већ неколико година, уз подршку норвешке владе, бави израдом опсежне базе података о настрадалим лицима свих националности током рата на територији Босне и Херцеговине 1992–1995.

Један од важних доприноса ИДЦ-а утврђивању истине о ратним дешавањима односи се на укупан број погинулих, који они цене на нешто испод 100.000 из све три етничке групе. То представља изразити контраст у односу на необуздана пропагандна преувеличавања која су била популарна током трајања сукоба, када су неке неутемељене „процене“ достигале 250.000 или више жртава, са претежним нагласком на једну од сукобљених етничких заједница.

Институт г. Токача не само да се сасвим дистанцира од таквих неодговорно изречених цифара и не само да даје пресек жртава по националној припадности који се угрубо поклапа са учешћем тих заједница у укупном становништву БиХ, већ он приступом који изгледа научно беспрекоран доводи у питање читав низ доскорашњих „светих крава“ недавног рата у БиХ.

Још нешто. Како тврди г. Токача, једно од главних достигнућа његовог пројекта је стварање „свеобухватне и квалитетне базе података“ о свакој настрадалој особи поименце и по месту и начину страдања, која ће „бити доступна сваком грађанину.“⁴

У склопу свог настојања да обезбеди објективан прилазак овим сложеним и често веома осетљивим питањима, г. Токача је имао храбрости да се ухвати у коштац и са главним јавним протагонистом једне дијаметрално супротне методологије, г. Амором Машовићем из Института за нестала лица БиХ. Конкретно, у односу на г. Машовића и рад његове организације, како један дневни лист преноси г. Токача је рекао следеће:

„Најлакше је манипулисати жртвама. Много више сам очекивао од Института за нестала лица БиХ, али очито је да уместо професионализма и

³ Политика (Београд), 8. октобар 2009.

⁴ Ibid.

овдје доминира политика. Процес тражења несталих мора бити ослобођен политичког утицаја и не може ниједан политичар, ма како се он звао, доћи и рећи како треба да се ради. Тога у Институту, а и у ранијим комисијама је било напретек, што се рефлектује на породице жртава — каже Токача. Истиче да је у Институту потребно извршити реорганизацију и на чело те институције именовати експерте, односно људе који нису оптерећени политиком.

— Садашње руководство Института за нестала лица БиХ треба смијенити јер у тој институцији раде људи који су дубоко политички инволвирани. Индикативно је да се пред свако обиљежавање догађаја у Сребреници нађе нека нова гробница. Не спорећи да можда гробнице и постоје, поставља се питање зашто се чека 11. јул да би била отворена или откривена — каже Токача.⁵

На оваква размишљања тешко је формулисати било какав убедљив приговор. Али посматрани из шаховске перспективе, потези које вуче г. Токача — мада су сви они ако их изоловано гледамо заиста савршени — могли би се ипак протумачити и из још једног угла.

Искусни велемајстор једним погледом на шаховску таблу препознаје неодрживе пионе, за које он зна да ће их током игре засигурно изгубити. Његова стратегија игре уопште није да по сваку цену њих спаси и он их — напротив — без устезања жртвује да би спасио ону фигуру која му је у игри стварно главна.

Човеку од искуства и софистикације стила г. Токаче (за разлику од локалног политиканта калибра г. Машовића) одавно је морало постати кристално јасно да је, на дужу стазу, највећи део ратних пропагандних прича неодржив. Онај ко се не презива на „-ић“, а ко те измишљотине стави *ad acta*, на тај начин стиче велики кредибилитет који затим он може да уложи у ону ставку до које му је у политичком рату највише стало. То је један од темељних начела успешно изведене дезинформације.

Табела у прилогу, скинута са CD-а Центра г. Токаче⁶, сугерише одговор на питање, о којој би важној фигури овде могло бити речи. Та табела одражава беспрекорно верно кретање броја жртава током свих година рата. Од 1991, па до 1995. године, тенденција опадања броја жртава јасна је и једносмерна. То је потпуно у складу са познатим чињеницама: најжешћи сукоби били су на самом почетку, 1992, па је те године на свим странама било и највише жртава. Затим, након што су се фронтови стабилизовали, жртва је бивало све мање. Акуратни г. Токача у својој табели то верно приказује, али само са једним јединим изузетком који говори све и који зато покреће лавину питања. То је јули 1995. године, дакле Сребреница. На табели за тај месец видимо узлазни шпиц који треба да представља око 8.000

⁵ Глас Српске (Бања Лука), 12. октобар 2009.

⁶ Табела се налази на сајту Истраживачко-документационог центра, http://www.idc.org.ba/presentation/research_results.htm. Погледати одељак: Srebrenica — municipality of suffering, табела бр. 3.

жртва, феномен који је крајње неубичајен у светлу неоспорних трендова за рат у целини.

Да је г. Токача познат по томе да професионалне недостатке у свом раду и рупе у својим аргументима покрива неубедљивим фразама и флоскулама, као што то чине г. Машовић и други из сличног амбијента, овај несклад између његових објављених принципа и конкретних резултата чак не би ни привлачио пажњу. Али он је привлачи, и то управо зато што штрчи.

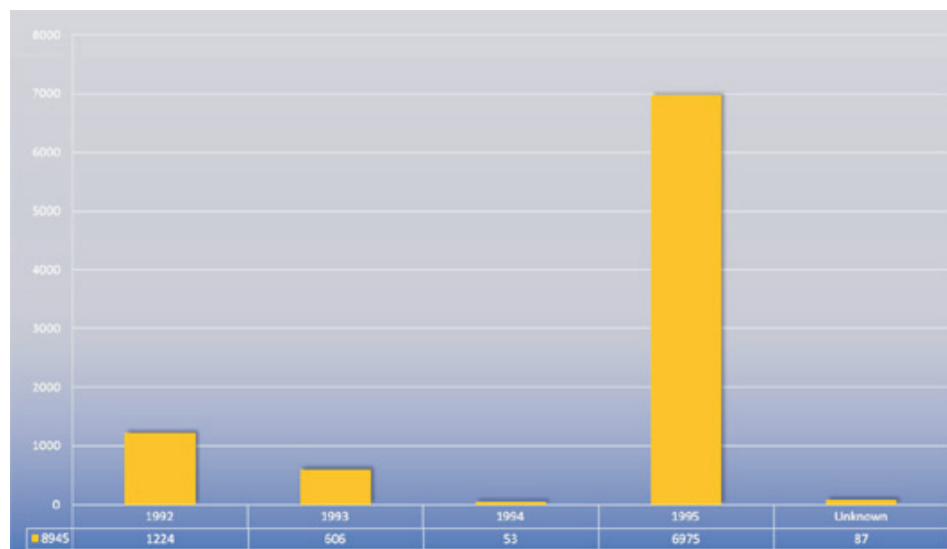
Пошто се обавезао да ће грађанима ставити на располагање свеобухватни атлас злочина где ће свака наведена жртва имати своје место, не као цифра, већ као личност са именом и презименом, у случају тако капиталног значаја, као што је Сребреница, г. Токача сада не може избећи да сопствени принцип испоштује до краја. Он је зато дужан да одговори барем на следеће питање:

Да ли ИДЦ на челу са г. Мирсадом Токачом располаже личним картонима, дакле, од имена и презимена па надаље, за сваку муслиманску жртву Сребренице у јулу 1995? На ово питање, могућа су само два одговора: да или не. Фолирања нема. Ако је одговор „да“, онда ће промоција Атласа 4. бити идеална прилика за г. Токачу да јавности представи и свој сензационални списак од 8.000 сребреничких жртва.

Ако је одговор „не“ (или мудра ћутња, што је исто) онда би г. Токачи саветовали да се у будуће уздржи од критике г. Машовића и његове заиста више него сумњиве и политички обојене методологије. Јер то би онда стварно било оно што се на енглеском каже: **The kettle calling the pot black.**

Убијени и нестали у Сребреници (1992–95)

Графикон Истраживачко-документационог центра из Сарајева

БОСАНСКИ АТЛАС ЗЛОЧИНА ИЛИ ДЕЗИНФОРМАЦИЈА?

Нова српска политичка мисао,
понедељак, 23. новембар 2009.

Многи читаоци који прате писање на ову тему присетиће се нашег коментара од пре неколико недеља о „Босанском атласу ратних злочина“ Истраживачко-документационог центра из Сарајева, на чијем се челу налази Мирсад Токача.⁷ Тај коментар био је објављен пре него што је Токача у коначном облику јавности представио своје дело. Зато, као што приличи коментару на нешто што тада још нисмо имали прилику да видимо у свим битним појединостима, наш текст је био прилично уздржан. Али, у међувремену, Токача је 4. новембра обнародовао свој Атлас,⁸ и ми сада можемо слободно изложити своје утиске са далеко мање амбивалентности него што је то био случај тада.

Пре свега, једна важна ограда. Предмет разматрања Атласа г. Токаче је читава Босна и Херцеговина. Ми нити имамо ресурсе да проверавамо његове резултате на тако широком плану, нити је то тема наше истраживачке делатности. Ми се бавимо само сребреничким крајем и можемо се одговорно упуштати у дебату само у односу на догађања на том подручју током ратног сукоба у БХ, 1992–1995 године.

Електронска верзија Атласа Мирсада Токаче је подељена на три сегмента: (1) уништавање верских објеката; (2) локације, што подразумева шире подручје где су се злочини догодили; и (3) инциденти, а то значи специфични примери злочина, са кратким описом и списком жртава.

Ми ћемо сада критички анализирати сваки од ова три сегмента Атласа, наглашавајући још једанпут да је у нашем излагању реч у првом реду о могућим пропустима у сребреничком крају, а само узгредно у БиХ као целини.

(1) **Верски објекти.** Објекти из ове категорије приказани су у Атласу на посебној интернет страници.⁹ Ако нам се допусти, за тренутак, да искорачимо из самонаметнутих географских оквира (Сребреница) и да бацимо

⁷ НСПМ, 14. октобар, 2009. године
www.nspm.rs/istina-i-pomirenje-na-ex-yu-prostorima/bosanski-atlas-zlocina-mirsada-tokace.html

⁸ http://www.idc.org.ba/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=80&Itemid=83&lang=bs

⁹ http://www.idc.org.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=22%3

поглед на читаву БиХ, приметимо један необичан приказ. Компјутерски екран буквално ће се зазеленити од квадратића са звездом и полумесецом, док иза њих, вешто скривени, вири двадесет и шест црвених квадрата са крстом (што указује на оштећени православни верски објекат) и неколико десетина плавих, што обележава католички верски објекат који је задесила слична судбина. Уколико би сада помоћу курсора прешли на сребренички крај, зелени квадратићи су готово једини присутни, док је оних других боја само два. Њих је тешко чак приметити и врло је мукотрпно до њих доћи зато што их на Токачиној мапи зелени буквално прекривају и чине скоро невидљивим. Утисак је недвосмислен и снажан: у БиХ као целини током ратних дејстава страдали су скоро искључиво муслимански верски објекти, а у политички изузетно значајном сребреничком крају, са безначајним изузетима, само они.¹⁰

Има ли ова слика икакве везе са стварношћу, и у којој мери?

Биће да нема. Пред нама је студија покојног професора Слободана Милеуснића, „Духовни геноцид, 1991–1995 (1997)“.¹¹ На страни 9 овог богато документованог дела, које би се неизоставно требало наћи у библиотеци Мирсада Токача, наилазимо на следећу информацију: „Српске светиње и остали историјски споменици који се налазе на територијама што контролишу хрватске и муслиманске снаге су неприступачне и њихова судбина је неизвесна, тако да је број од 212 порушених и 367 оштећених цркава још увек непотпун.“ Проф. Милеуснић педантно доноси слике порушених и оштећених православних верских објеката у БиХ, о којима пише, уз кратки опис штете који је врло сличан приступу који у свом Атласу користи Токача. Ако, као што смо видели у фусноти 4, полупани прозори квалификују цамију у Бановић Селу да у овом Атласу буде поменута, с каквим оправдањем Токача приказује само двадесетак од укупно 579 разорених и оштећених православних верских објеката у БиХ, које је евидентирао проф. Милеуснић? Само овај податак довољан је да наведе на озбиљну сумњу да у Атласу г. Токача, бар у овој рубрици, нешто драстично није у реду.

Да се сада фокусирамо на сребренички крај, где слика коју Токача приказује подстиче на велики број недоумица и питања, не само у овој већ — као што ће се видети — и у преостале две категорије.

За Сребреницу помиње се само један православни верски објекат, а то је градска црква за коју се лаконски каже да је била „дјелимично оштећена, обновљена након рата.“¹² Из реда католичких објеката, помиње се капела

¹⁰ Критеријум, који Токача користи, врло је флексибилан и широк. Тако он, на пример, наводи случај цамије у Бановић Селу, општина Бановићи, за коју каже да су јој „услијед ратних дејстава оштећени фасада и прозори“. Ово је потпуно прихватљиво јер се верским објектима не сме наносити штета или скрнављење било какве врсте. Али овај доњи праг толеранције према оштећењима ове врсте требало би да важи за богомоље свих верских заједница, без разлике.

¹¹ Издање: Музеј Српске православне цркве, Београд, 1997.

¹² Тачно је да је градски православни храм после рата морао бити обновљен, али то је зато што је за време трајања енклаве под муслиманском контролом он био оскрнављен и

„Босне Сребрене“, за коју пише да је била „дјелимично оштећена у рату, обновљена је 2002. год.“.

Да ли је то заиста све што би се могло рећи о страдању православних светиња у сребреничком крају за време ратног сукоба између 1992. и 1995. године? Не, по истраживањима проф. Милеуснића. Он, пре свега, наводи не један, већ четири, уништена и спаљена православна објекта на подручју града Сребреница, дакле три више него што их је пронашао Токача. Затим, он их наводи 17 за шире подручје сребреничког краја: Дрињача, Кравице, Потпећ, Сасе, Факовићи, Височник, Прибојевац, Жлијебац, Крнићи. Ерићи и Карна.¹³

Математика неумитно доводи у питање кредибилитет Мирсада Токача: у ширем региону 17 непоменутих цркава, плус оних 4 на градском подручју Сребренице, износи 21, а 21 је — ако се не варамо — двадесет и један пут више од један, што је максимална штета верским објектима коју је Токача спреман да призна православној заједници у сребреничком крају.

Овом списку проф. Милеуснића требало би још додати православну цркву у Скеланима, која је током напада муслиманских снага прошла далеко горе од полупаног прозора, што је за џамију из Бановића Села било довољно да је квалификује за помен у Токачиним анализима.

Али сада, на све ове пропусте надовезује се и једна мистерија. Наиме, читаоци ће морати да нам поверују (а ако не верују, нека оду на лице места да провере) да је ревносни г. Токача волшебно пропустио да помене и једну уништену џамију. Место где се рушевине те џамије налазе можда ће нам помоћи да докучимо разлог за овај неуобичајени пропуст. Та џамија налази се у месту Сасе, на удаљености од око 12 километара од Сребренице. На буквално 20 метара од џамије, коју су срушили Срби, налази се српски православни манастир Свете Тројице, који су муслиманске снаге из Сребренице тешко оштетиле, а конак запалиле током ратних дејстава 1992/1993. године.¹⁴

Игнорисана џамија у Сасима прошла је неупоредиво горе од оне у Бановића Селу са полупаним прозорима: порушена је до темеља. Зар то није вредно помена у магистралној презентацији овакве врсте?

Претпостављамо да је у односу на политички битан сребренички крај свака помисао на симетрију анатема за Токачу и за његову „независну... професионалну, невладину и непристрасну институцију“.¹⁵ Нешто нам говори да би то могло бити разлог што је Токача преболео уништену џамију:

претворен у стовариште. Да су се сарадници г. Токача прошетали неколико стотина метара низ главну улицу до сребреничког православног гробља, видели би тамо, поред оскрнављених надгробних споменика, и тешко оштећену гробљанску цркву, на чијој су фасади и унутрашњости трагови ватреног оружја још увек видљиви. Са каквим је оправдањем она изостављена из Атласа?

¹³ *Op. cit.*, Милеуснић, стр. 153.

¹⁴ *Op. cit.*, Милеуснић, стр. 169.

¹⁵ Види одељак „Добродошли на веб портал ИДЦ-а,“ <http://www.idc.org.ba/>

само да не би морао да помене тешко оштећени манастир који се налази на свега неколико корака удаљености од ње.

Али ово није само прича о два пострадала верска објекта и о лицемерном, политички мотивисаном, прећуткивању тог дуплог злочина, него је више од тога. Јер, у срећнијим и нормалнијим временима, ове две богомоље које су се уздизале једна поред друге, и где су се суседи на разне начине молили истом Богу, биле су повезане на један чудесан начин. Наиме, муслимански верници су новчано допринели изградњи манастирског конака, а припадници православне заједнице изградњи џамије. Зато политикантско прескакање заједничке судбине ова два храма у Атласу г. Токаче није пропуст, већ је то нешто далеко озбиљније — срамота.

(2) Локације

Што се тиче врло значајног питања жртава Сребренице, у сегменту који се односи на Локације, Атлас ИДЦ нам пружа следећу информацију:

Убијени Срби	421
Нестали Срби	8
Убијени Хрвати	5
Нестали Хрвати	1
Убијени Бошњаци	4256
Нестали Бошњаци	2673

Укупно: 7364

Да будемо јаснији. На сајту ИДЦ-а, када кликнемо на Сребреницу, излази прозор са дугачким поименичним списком жртава. Пресека по националној основи нема, или можда ми нисмо успели да га пронађемо. Али свеједно, на основу имена и презимена пребројали смо Србе, Хрвате и Бошњаке на том списку и дошли смо до резултата који су наведени горе. То није тако речено, али из начина како су подаци представљени подразумева се да укупна цифра од 7364 треба да представља биланс жртава за цео период рата, од 1992. до 1995. године.

Када се све ращлани на категорије, већ прва ствар која пада у очи је упорно стремљење аутора Атласа да се коначна цифра за овај политички најбитнији регион што више приближи магичном броју од 8000 жртава.¹⁶ У ту сврху, позивају се у помоћ и српске жртве, њих преко 400 које се овде корсите али без изричитог признања етничке припадности, и поприлична

¹⁶ http://www.idc.org.ba/index.php?option=com_content&view=section&id=35&Itemid=126&lang=bs

цифра Бошњака, за које се каже да су „нестали“, њих преко 2600. (Нико се до сада није потрудио да објасни на који начин је могуће некога теретити за „геноцид“ у вези са лицима за које се каже да су нестала, али то је сасвим друга тема.) Како било, категорија „убијени Бошњаци“ броји око 4200 по евиденцији ИДЦ и г. Токаче. То је тек на пола пута до магичне цифре, а при томе и тај број, под претпоставком да је поуздан, треба рашчланити на заробљенике који су били погубљени у јулу 1995. г., на жртве ратних дејстава током пробоја колоне 28. дивизије према Тузли након што су Сребреницу 11. јула заузеле српске снаге, као и на особе које су на разне начине и из разних других узрока настрадале или умрле у периоду од почетка сукоба 1992. године па до 11. јула 1995.

Дакле, ако поставимо само неколико критичких питања, видимо да чак ни цифра од око 4200 убијених Бошњака није оно што на први поглед изгледа, а да општа цифра од „7364 жртава“ сигурно то није. Напротив, за један рад који претендује да буде научан та општа цифра је неопростиво варљива, или да се изразимо на енглеском: misleading.

То би било сасвим довољно да целу конструкцију, уколико се односи на Сребреницу, доведе у питање. Међутим, недоумице могу само да расту ако наведене податке упоредимо са информацијама за сребренички крај које се налазе у посебној рубрици „Сребреница — мјесто страдања“ на интернет презентацији ИДЦ.¹⁷ Да би те статистике биле прегледније, доносимо их у наставку, са бројем табеле где се оне могу наћи:

Сребреница: убијени и нестали, 92–95 (Табела 3)

1992:	1224
1993:	606
1994:	53
1995:	6975
Непознато:	87
Укупно:	8945

Сребреница: убијени и нестали, 92–95 (Табела 4)

77,98% сребреничких жртава 1995. године

Сребреница: убијени и нестали, 92–95 (Табела 8)

Жртве за јули 1995: 6886

¹⁷ Тај став јасно се види из изјаве г. Токаче једној западној „невладиној организацији“ која се бави питањима из области правосуђа: „Сребреница је била само завршница“, рекао је председник ИДЦ, додавши да је по подацима Центра у масакру који се догодио у јулу 1995. године било убијено 6,886 лица. Nidzara Ahmetasevic, „JUSTICE REPORT: Bosnia's Book of the Dead,“ <http://birm.eu.com/en/88/10/3377/>

Сребреница: убијени и нестали по националности (Табела 13)

Бошњаци:	8460
Срби:	480

**Сребреница: убијени и нестали по статусу и националности
(Табела 15)**

Срби цивили:	151
Срби војници:	329

Очигледно је да ове цифре нису координиране са подацима из Атласа. Обратимо само пажњу на табелу 3, насловљену „Убијени и нестали, 92–95“. Ова, и остале табеле у овој презентацији у оптицају су већ више од годину дана. Ту Токача наводи да је, по његовим сазнањима од пре годину дана, било скоро 9000, или тачније 8945, жртава, а по данашњим прорачунима тај број је смањен на 7350. Дакле, на волшебан начин нестало је око 1600 жртава. То „пеглање“ података имало је за последицу да је збир жртава по г. Токачи пао испод магичне цифре од 8000, мада и даље не тако далеко. Да ли за ову корекцију постоје озбиљни научни разлози, или се то догодило у функцији стицања кредибилитета одбацивањем неодбранљивих ставова како би се бар сачувало језгро званичне сребреничке тезе, питање је на које ми тренутно немамо поуздани одговор. У сваком случају, интересантно је да по наведеној табели испада да је од 1992. до 1994. године у сребреничком крају погинуло око 2000 људи. То отвара даља интересантна питања: где се и како ти људи воде, где су они били сахрањени и какве су мере предузете да посмртни остаци тих особа не заврше у Меморијалном центру Поточари, где би они били неистинито приказани као жртве геноцида у јулу 1995. године?

Одступање од неколико десетина, па чак и стотина, у извесним границама може се толерисати. Али овде има нешто друго што пада у очи — заправо боде очи — ако пажљиво и критички прегледамо конструкцију ових података. То је доследно коришћење релативно крупне категорије „несталих“ да би се помоћу њих филовала цифра жртава и да би се на тај начин она уздигла на жељени статистички ниво. Ово важи чак и под проблематичном претпоставком да је могуће све, из категорије „убијених“, сврстати у жртве масовног стрељања ратних заробљеника које се догодило у јулу 1995, без обзира на то да ли то сматрамо масакром или геноцидом.

У једном недавном коментару, г. Токача је сам потврдио да је свестан да бројке саме по себи мало значе без додатних података који би их персонализовали. Ево шта је у једном тренутку он на ову тему изјавио: „Када имате само бројеве, без документованих околности и идентитета, простор за манипулације и грубе процјене је бескрајан, а то је најпогодније тло за митологизирање историјских догађаја и затварање жртава у позицију бројева, без идентитета.“¹⁸

¹⁸ <http://www.sarajevo-x.com/print/091103021>, 3–11–2009. г.

Без трунке ироније, на ово ми само можемо да кажемо: Машала!

Зато, било би корисно разјаснити појам „несталих“ како се он користи у овим ситуацијама. То једноставно значи следеће. У одређеном тренутку, највероватније непосредно након заузимања сребреничке енклаве у јулу 1995. године, неко од сродника или неко друго лице јавило је Међународном Црвеном крсту, или некој другој сличној организацији, да по сазнању пријавиоца, у тренутку пријављивања, одређеног лица нема. Таквих, врло дугачких, спискова људи који недостају било је у оптицају неколико. Они су били ноторни по томе што је на њима било бројног понављања имена исте особе јер се посао организације која је примила пријаву несталог лица сводио само на бележење пријављеног податка, а уопште не на спровођење истраге у вези са статусом или судбином пријављеног лица.

Ови спискови су несумњиво били корисна евиденција у првом тренутку, али они нису извор никаквих поузданих сазнања о крајњој судбини једне особе. Удаљавање дупликата је било довољно незахвалан, и никада до краја спроведен посао разних комисија које су се накнадно тиме бавиле. Верификација коначног статуса „несталог“ лица, и да ли се оно после рата негде појавило, посао је којим се нико никада није систематски бавио.

Зато, у овом контексту коришћење категорије „несталих“ може да послужи само замагљивању, а никако разјашњавању чињеница. То је категорија према којој треба да имамо крајње скептичан однос.

Када одложимо на страну „нестале“, и од 4256 „убијених“ Бошњака одуземо бар цифру од око 2000 за коју се и војни вештак Тужилаштва Хашког трибунала Ричард Батлер слаже да би могла представљати број погинулих у ратним дејствима приликом повлачења колоне према Тузли, онда добијамо број од око 2500 који је много реалнији, и ближи форензичким доказима из масовних гробница. Резултати ексхумација масовних гробница су једини *corpus delicti* сребреничког злочина и они зато морају бити референтна тачка за сваки чињенички утемељени разговор на ову тему.

Као сви одважни блефови, и овај има изгледа да се одржи само под једним условом — да га нико не проверава. То смо јасно видели на примеру форензичких доказа тужилаштва Хашког трибунала, који се састоје из огромног и комплексног материјала на преко 30.000 страница и који само наизглед документују око 3500 муслиманских жртава Сребренице. Тужилаштво се без сумње надало да тај материјал нико неће читати нити критички проверавати, и да ће он по инерцији бити прихваћен, некритички и у пакету, онако како га је тужилаштво претресном већу и јавности представило и протумачило. И заиста, баш према очекивањима, људска лењост је тријумфовала, и дуги низ година блеф Хашког тужилаштва деловао је аутентично и застрашујуће. Али када је судско-медицински сарадник наше НВО проверио целокупан материјал, од прве до последње странице, слика

се радикално изменила и конструкција форензичких „доказа“ Хашког тужилаштва, као кула од карата, неславно се срушила.¹⁹

То исто важи и за списак сребреничких жртава у Атласу г. Токаче. Нас није обесхрабрила обимност материјала, нити смо зато одустали од провере, већ смо, као и у првом случају, све темељно, од почетка до краја, анализирали. Резултат је јасан и неспоран. Барем што се списка жртава Сребренице тиче, Токачи не можемо дати прелазну оцену.

(3) **Инциденти.** Поред свих горенаведених недоумица у односу на садржај Атласа г. Токаче, постоји још једна и она се тиче његове категорије „инцидената“. Примери који су у Атласу наведени за ову рубрику опет су врло једностранни, и то на начин како то не доликује једној „непристрасној“ организацији.²⁰

Пре свега, да бисмо отклонили могућност терминолошких неспоразума, шта значи појам „инцидент“? Консултовали смо два угледна извора, Оксфордски речник за дефиницију на енглеском, и Вујаклију на српско-хрватско-босанском. Ево шта каже Оксфорд:

incident

• **noun** **1** an event or occurrence. **2** a violent event, such as an attack. **3** the occurrence of dangerous or exciting events: *the plane landed without incident.*

— ORIGIN from Latin *incidere* ‘fall upon, happen to’.

По Вујаклији:

инцидент (л. *incidens*), латиницом: *incident* — догађај, случај, непријатан случај; замерка, приговор, примедба, упадица; споредан догађај, споредна радња; мали сукоб.

Оба језичка ауторитета „инцидент“ уопштено описују, пре свега, као догађај, затим га ближе дефинишу као непријатан случај (Вујаклија) или догађај који је пропраћен насиљем (Оксфорд).

Да ли су у Атласу г. Токаче наведени сви непријатни случајеви и сви догађаји у сребреничком крају за време ратног сукоба 1991–1995. године који су били пропраћени насиљем? Не, нису. Скоро сви такви инциденти где су жртве били грађани српске националности, били су занемарени. Ако је то тачно, то је недопустиво.

Први и основни тест објективности Атласа г. Токаче у овом погледу је питање: колико је у њему наведено „инцидената“, где су били нападнути и уништени српска села и заселци сребреничког краја? Одговор гласи: ни један. Ако напад на српско село, индискриминантно убијање његових житеља, без обзира на пол и старост, уништавање домова, школа и других

¹⁹ Види елаборат др Љубише Симића, http://www.srebrenica-project.com/sr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=19&Itemid=17

²⁰ Погледати како ИДЦ описује самог себе, у фусноти 15.

пратећих објеката и пљачка имовине, по наведеним дефиницијама није „инцидент“, онда шта јесте?

Исцрпан списак тих села и засеока врло је дуг. Навешћемо само неколико које смо у последње време посетили, сликали и лично се уверили у темељитост њиховог уништења: Ратковићи (село збрисано са лица земље), Залазје, Обади, Андрићи, Крнићи, Међе, Карно, Прибићевац, Брадићи, Гај, Топлица, Брежани, Араповићи, Божићи, Клековићи, Брана Бачићи, Кравице, Језеро, Мала Турија, Подравање, Бјеловац, Букова Глава и Прибојевићи. Наша невладина организација има комплетну документацију о стању свих ових, и још многих других, уништених српских насеља, са сликама на којима се приказује њихов изглед непосредно после напада током рата, као и данас, деценију и по касније. Са задовољством ћемо те податке ставити на располагање Токачи уколико он буде изразио спремност да употпуни свој каталог ратних инцидената у сребреничком крају тако што ће додати и оне инциденте где су жртве били Срби.²¹

Да закључимо. Промашаји које смо навели озбиљно доводе у питање интегритет Атласа ратних злочина који је припремио Истраживачко-документациони центар г. Мирсада Токаче. Указали смо на систематско игнорисање штете и жртава на националној основи, када су у питању разарања верских објеката и инциденти у којима су тешко страдале људске насеобине и њихови житељи, ако су били Срби. Показали смо да је презентација људског биланса рата између 1992. и 1995. године у сребреничком крају, најблаже речено, обмањивачка и непоштена.

Атлас г. Токаче садржи велики број корисних увида и података, али да би он могао представљати научни рад у правом смислу те речи морао би се одликовати још једном цртом: објективношћу. Навођење неких исправних података (а код. Токаче их има поприлично) само по себи није критеријум научности, а у случају где се то чини не из љубави према истини него у функцији стварања заблуде у односу на неку специфичну тезу која је аутору веома битна, онда то цео рад лишава предзнака научности.

Ако бисмо дали критички резиме Босанског атласа ратних злочина, он је сав имплицитно у знаку Сребренице и упорне одбране тог последњег упоришта ратне пропаганде и кључног ослонца тренутне политике бошњачке стране према Републици Српској. Апсолутно све је дискутабилно и може бити предмет ревизије, осим — Сребренице. За Сребреницу безусловно важи принцип жртава првог и другог реда, или тачније: признатих и невидљивих жртава. Признате су бошњачке, невидљиве су српске.

²¹ Та документација објављена је у монографији др Љубише Симића: „Страдање српске Сребренице (Фотографски путопис кроз земљу јада и чемера), Београд 2010. МУП Републике Српске наведену књигу третира не као белетристику него као доказни предмет па је зато званичним актом проследио Тужилаштву за ратне злочине у Сарајеву. Издавач те књиге, Историјски пројекат Сребреница, проследио је и г. Мирсаду Токачи. Текст те књиге, као и студије проф. Милеуснића, доступан је на следећој интернет адреси:

http://www.srebrenica-project.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=20&Itemid=18

Девиза Истраживачко-документационог центра, која се упадљиво истиче на његовој интернет презентацији, гласи: Истина сада — мир заувјек. Племенита мисао. Али ако су резултати које разматрамо образац концепта истине којим се руководи г. Токача, изгледи за вечни мир у Босни и Херцеговини уопште нису сјајни.

ДА ЛИ ЈЕ ГОСПОДИН ТОКАЧА ЧУО ЗА КРАВИЦУ?

Православни Божић је прави тренутак да у вези са неким ратним злочинима г. Мирсаду Токачи освежимо памћење. Конкретно, ради се о 7. јануару 1993. године, када су оружане снаге Босне и Херцеговине, под командом бригадира Насера Орића, нападе и разориле српско село Кравицу, на око 10 км од Братунца. Људска цена тог напада (или да користимо израз „инцидента“, руководећи се терминологијом коју је у свом Босанском атласу злочина увео г. Токача) било је најмање 34 лица, ако искључимо нагађања и ограничимо се само на тела која су накнадно била пронађена и на којима је 18. марта 1993. била обављена обдукција.

Пажљиво разгледање Атласа г. Токаче не открива нам ни најмању алузију на овај злочин, који је — касније — био једна од тема за време суђења Насеру Орићу пред МКТБЈ у Хагу. Међутим, напад на Кравицу, са убијањем и похарама које су га пратиле, тешко да је могао превидети службеник министарства одбране БиХ, Мирсад Токача, кога је само три месеца пре тога, 4 септембра 1992 године, Председништво Босне и Херцеговине у Сарајеву именовало на положај секретара Државне комисије за прикупљање доказа о ратним злочинима.²² У тачки 3 записника са релевантног заседања Председништва утврђује се да Институт у оквиру којег Комисија г. Токаче делује неће имати „политичке или пропагандне“ циљеве и да ће Комисија Институт обавештавати о својим сазнањима путем редовних извештаја.

Природни је смисао упутстава које је Председништво издало ратној комисији г. Токаче да се очекује — на сличан начин као и сада од његовог Истраживачко-документационог центра — да ће се она према свим ратним злочинима односити неутрално, без обзира на етничку припадност починоца или жртве. Такав непристрасан приступ био би сасвим природан за једну владу која је била цењена чланица међународне заједнице као што је то, бар теоретски, у то време био случај са сарајевским Председништвом за које је г. Токача тада радио. Политичка теза те владе, међу чијим високо-

²² Запис са 161 седнице Председништва БиХ, 4 септембра, 1992, бр. 02-011-669/92.

постављеним службеницима се налазио и г. Токача,²³ било је да је она представљала једину легитимну власт у Босни и Херцеговини, да је била демократска и мултикултурна, и да је равноправно заступала интересе свих конститутивних народа у земљи.

Да ли је Комисија г. Токаче за прикупљање доказа о ратним злочинима вршила икаква истраживања у вези напада који је армија Председништва извела на село Кравица 7. јануара 1993. године? Ако није, зашто?

Али препустимо прошлост прошлости. Не морамо говорити о вези између г. Токаче и Кравице тада. Можемо о томе говорити — сада.

Али плашимо се да у свом новом отелотворењу, као директор Истраживачко-документационог центра у Сарајеву, установе која је стекла знатну репутацију као објективно тело које се бави прикупљањем података из времена рата, г. Токача располаже са далеко мање простора за креативно маневрисање него што је то током рата могао бити случај. Он више не ради за неко „председништво“ сумњивог легитимитета. Он сада полаже рачуне светској јавности и правосудним установама пред којима често као вештак сведочи и које се у највећој мери уздају у тачност његових података. Начин како он обавља свој посао сада не утиче више само на његов лични кредибилитет и на реноме његове установе. Неуспехом да задовољи професионалне стандарде, он ризикује да у највећем степену разочара и своје угледне спонзоре, Министарство иностраних послова Краљевине Норвешке и шведску Агенцију за међународни развој, да поменемо само неколико од њих.

Стога, врло је важно питање како у свом Босанском атласу злочина²⁴ г. Токача третира напад војске босанских Муслимана на Кравицу који се догодио 7. јануара 1993. године и масакр, који је томе уследио, оног дела становништва које није успело да побегне. То је лакмус тест његове објективности и неутралности када су у питању жртве недавног рата у Босни и Херцеговини, гледано без обзира на националну припадност. Присуство таквих врлина можда би било исувише очекивати у једном ранијем периоду од службеника министарства одбране који је постао истражитељ ратних злочина у сред огорченог етничког сукоба, али то јесте управо оно што се од њега очекује сада. Ако то очекивање премаша његове способности, он би добро учинио да поднесе оставку и да своје место препусти способнијем човеку.

Брижљиви преглед релевантног дела Босанског атласа злочина доводи до разочаравајућег закључка да, што се г. Токаче тиче, или колико је он спреман да призна, ништа се необично није догодило у селу Кравица 7. јануара 1993. године. Зачудо, г. Токача није на сличан начин слабо оба-

²³ Занимљиво је да запис Председништва почиње белешком да „Саставни дио армије чине јединице, односно постројбе ТО, ХВО, и остале наоружане формације.“ Да ли је ту, можда, могао настати неки сукоб интереса за званичника министарства одбране БиХ Мирсада Токачу, који је постао секретар комисије за ратне злочине, и чији је нови задатак био да истражује злочине које су наводно извршили његове дојучерашње колеге?

²⁴ Погледати интернет портал ИДЦ: http://www.idc.org.ba/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=80&Itemid=83&lang=bs

вештен о догађајима у суседном селу Глогова, који су се одвили у од прилике истом периоду,²⁵ када је један број становника Муслимана ту био масакриран током напада од стране Срба. И — подједнако изненађујуће — он је изгледа одлично информисан и о догађајима у суседству из јула 1995. године. Два ће примера бити довољни да се то покаже.

Иконица на његовој Google мапи води нас у село Сандићи, које се налази на кратком растојању од Кравице на цести Братунац — Коњевић поље. Информација носи датум од 16. јула 1995. године и садржи следеће податке: „Село Сандићи. Опис: према наводима сведока, када је конвој са избеглицама из Сребренице дошао до села Сандићи, видјела сам једну групу убијених муслимана цивила стављених на гомилу. Ту их је било око 200. Касније сам чула да су лешеве спаљени.“

Наводни инцидент могао се догодити, или не, али гледано из било којег угла докази који га подупиру врло су климави. Како је сведокиња, под предпоставком да се налазила у аутобусу који је пролазио мимо, могла да зна да су жртве били цивили?²⁶ Какву је могућност она имала да утврди њихов број? Каква је практична сврха извештаја из треће руке да су касније лешеве били спаљени,²⁷ осим као средство да се изазове емотивни шок?²⁸

Друга информација односи се на Пољопривредно добро у Кравици, где су српски стражари 13. јула 1995. године побили неколико стотина заробљених муслимана. У облику чињеничке потпоре за овај навод, г. Токача нуди три оптужнице, две које су тренутно актуелне из предмета који се налазе пред Судом за ратне злочине Босне и Херцеговине у Сарајеву, и једну против генерала Крстића од пре једне деценије. Треба истаћи да оптужница није исто што и пресуда, што се објављује након завршеног суђења и пошто се размотри доказни материјал. Ми не оспоравамо да се овај страшни злочин догодио и слажемо се да сви, који су учествовали у његовом извршењу, треба да буду кажњени. Али основно поштење и поштовање према корисницима Атласа налажу да буде јасно указано да у време када је податак у вези суда БиХ доспео у Атлас, то још увек није било правосудно

²⁵ Погледати интернет презентацију Историјског пројекта Сребреница: http://www.srebrenica-project.com/index.php?option=com_content&view=article&id=80:deception-or-as-mr-tokaa-would-call-it-the-bosnian-atlas&catid=12:2009-01-25-02-01-02

²⁶ Обзиром на чињеницу да је на тим деловима цесту прелазила мешана војно-цивилна колона 28 дивизије, која се повлачила из Сребренице уз честе борбе са српским снагама, ово је итекако значајно питање.

²⁷ Да је жена изјавила да је „чула“ да су ванземаљци дошли и однели лешеве, човек се пита да ли би г. Токача и то забележио у оквиру описа инцидента.

²⁸ Када већ говоримо о Сандићима, педантни г. Токача у свом Атласу доноси и следећу посебну белешку: „Поље у Сандићима,“ где стоји да је ту, по наводима тужилаштва у предмету пољопривредне задруге у Кравици, један заробљени мушкарац Бошњак био убијен. Није битно да је то суђење још увек у току и да ствар није решена правоснажном пресудом, предпоставимо да се све догодило као што ту пише. То показује велику ревност г. Токаче да забележи чак и појединачну бошњачку жртву на једној пољани. Услед тога, његово ћутање у вези са масовним убиствима српских становника Кравице током Божићног напада, а то је било на свега десетак минута шетње од пољане у Сандићима, посебно је неоправдано.

установљена чињеница. Злочин може бити неспоран, али његов размер, кривица појединих оптуженика, и место тог злочина у контексту сребреничког масакра — то све могу бити и даље врло отворена и спорна питања.

Токачино приказивање једног аспекта ратних догађаја у и око Кравице, мада алкаво и суштински непрофесионално, барем доказује, док је радио на свом Атласу, да су му жртве из овог села и његове околине свакако биле на уму. Услед тога, његово прећуткивање српских жртава рата, на том истом подручју, у Кравици и околини, представља дупли скандал.

Господин Токача би, наравно, могао да понуди оправдање да у предметима који су се односили на Кравицу — а то је заправо био само један, суђење Насеру Орићу — суд није извео никакве правне закључке у вези са бројем или идентитетом жртава. То јесте тачно, али пошто Хашко Тужилаштво за Кравицу никакве жртве није ни навело, веће није имало ништа из ове области о чему би одлучивало.²⁹ Али ако је то можда било хендикеп за веће, није требало то исто бити и за г. Токачу обзиром на његова доказано растегљива мерила када се ради о прихватању навода о муслиманским жртвама, у вези чега би два примера из Сандића требало да буду сасвим довољни. Досије министарства унутрашњих послова Републике Српске, који садржи налазе истраге коју су они обавили после напада на Кравице, укључујући детаљне обдукционе извештаје за 34 лица, требало би да представља доказе који би били прихватљиви у складу са много вишим критеријумима.

За разлику од порт-парола тужилаштва МЛТБЈ, Флоренс Артман, која се у односу на Кравицу бавила софизмима, све у циљу смањења броја невиних српских цивила који су погинули у нападу,³⁰ те је правила вештачку разлику између њих и „војног особља“, то је дистинкција која г. Токачу уопште не обавезује пошто он истиче да, као део своје мисије, он бележи ратне губитке из обе категорије. Али чак и када би се определио за нижу цифру госпође Артман од 13 „невиних цивила“ пострадалих у Божићном масакру у селу Кравица које Тужилаштво МКТБЈ признаје као такве, ма да за њихово убиство до сада није оптужило никог, зашто се барем тих 13 српских жртава не налази у његовом Атласу?³¹

Жалосно је да се нешто, што је некада изгледало као обећавајући пројекат, са великим потенцијалом да баци објективно ново светло на ратне догађаје у Босни и Херцеговини, сада претворило у типично, ускоумно, балканско препуцавање.

²⁹ У пар. 25. оптужнице, Орић се терети за убиство свега 8 лица, од којих ни једно нема везе са Кравицом.

³⁰ Видети, ICTY Weekly press briefing, 6/7/2005.

³¹ Ако су наводи тужилаштва Суда БиХ пре завршеног процеса довољни да би се масакр муслиманских заробљеника у Пољопривредној задрузи у Кравици у јулу 1995. нашао у Атласу, зашто тај исти принцип, у облику документације која прати увиђај места злочина МУП-а Републике Српске, није довољан да се у Атласу заведу и српске жртве Кравице од јануара 1993. године?

ОБМАНА, ИЛИ КАКО ТО Г. ТОКАЧА ЗОВЕ, „БОСАНСКИ АТЛАС“

У сфери модерних технологија данас постаје скоро немогуће нешто озбиљно прикрити. Ипак, морамо бити свесни чињенице да постоје они који су се превише задужили да би данас могли отворено причати и писати о страдањима током рата, или да би им њихови налогодавци дозволили да то учине на професионалан и поштен начин. Стога још увек није дошло време да г. Мирсаду Токачи, директору Истраживачко-документационог центра из Сарајева, верујемо на реч. Морамо увек проверавати колико је г. Токача о страдањима током рата 1992–1995. године спреман да прича по истом образцу и да третира подједнако све народе у БиХ.

Ако на његовом сајту, <http://www.idc.org.ba/>, у делу менија који се зове „Босански атлас ратних злочина“, започнете претрагу верских објеката видећете једну значајну диспропорцију у приказивању православних цркава и џамија. Цркве су скоро по правилу скривене, замаскиране, једва уочљиве. То би се могло приписати техничкој служби и г. Токача можда није одговоран за то, али оно што га дискредитује и ставља на стуб срама, истичући његове моралне вредности, то је број уништених српских светиња који он наводи. За творца овог „дела“ нема више од 26 уништених православних цркава широм БиХ. Из књиге проф. Слободана Милеуснића, „Духовни геноцид“, јасно је да је преко 150 српских светиња уништено и неколико стотина оштећено, што указује да овде у Атласу г. Токаче нешто значајно није у реду.

Овакав однос посебно је уочљив у подрињском крају. Да би се сачувао последњи бастион и упориште којег се политичка „елита“ у Сарајеву грчевито држи, г. Токача је принуђен—када је у питању Сребреница—да ниво својих неистина и дезинформација доведе до врхунца. Не само да срамежљиво и бојажљиво доноси податке о само једној оштећеној православној цркви и католичкој капели у Сребреници, него иде корак даље и залази у сферу у којој вешто и перфидно манипулише жртвама. Данас је број оних који би се одлучили на такав технички ризикантан и за раскринкавање релативно лак потез, верујемо, јако мали.

Наиме, у Атласу када је реч о инцидентима, убиствима недужних људи, као и паљењу њихових села, ако су жртве били Срби, за њих практично да нема места. Међутим, када су у питању бошњачке жртве, г. Токача је врло прилежан, и он идентификује сваку бошњачку жртву и сваки инцидент па макар се то односило и на само једну особу. Са нашег становишта, ту нема ничег спорног, али оно што треба да буде јасно свима који буду имали прилике да прегледају Атлас, јесте да је г. Токача изоставио десетине уни-

штених српских села и да оншалантно прелази преко стотина српских жртава. За њега, убијање стараца и деце у распону од 15 до 90 година, и потпуно уништавање српских села као што су Ратковићи, Подравање, Крњићи, Андрићи, Залазје, Брана Бачићи, Обади, Букова Глава, Гај, Карно, Међе, Брежани, Шпат, Божићи итд. не представља чак ни инцидент, иако су у овим селима страдали људи који су закорачили у девету деценију живота и који су били убијени, или спаљени, у својим кућама.

Појединци су спремни на било какав корак само да би постигли циљ, а то је свакако одржавање сребреничког мита по сваку цену.

Добар фалсификатор је свесан опасности од претеривања и он зна где да стане. Међутим, творци Босанског Атласа очигледно ту лекцију нису научили. У категорији инцидената и злочина, оних које г. Токача и његови сарадници у Атласу признају, неки људи су погинули или убијени два пута на различитим местима, те стога они заслужују да буду уписани два пута као жртве рата. А један од њих, Омеровић Агана Селмо, рођен у Братунцу, по г. Токачи убијен је три пута, на три различите локације.

Да не би било забуне, ради се о селу Глогова, где у оквиру категорије инцидената г. Токача доноси податке о убијеним Бошњацима у том месту.

Пре свега, да потсетимо г. Токачу и његово особље да жртве на ширем подручју Глогове нису биле једнонационалне. Припадници снага АБиХ под командом Насера Орића 6 новембра 1992. године извршили су напад на локацији Глођанско брдо. У том нападу, они су заробили 52 припадника ВРС. Од тог тренутка, ти војници су по релевантним одредбама Женевских конвенција постали заштићене особе, потпуно исто као и припадници снага АБиХ који су били заробљени у јулу 1995.³² године. Заробљеним војницима ВРС било је пресуђено на лицу места: везали су их и мучили, а потом убијали на најсвирепији начин, тупим предметима и ножевима, одсецајући делове тела. У фебруару 1993. године, посмртни остаци 42 масакрирана припадника ВРС пронађени су у 7 масовних гробница. Обдукцију над овим посмртним остацима извршио је др Зоран Станковић са београдске ВМА. Тела десет преосталих војника који су били заробљени од стране војника Насера Орића ни до данас нису била пронађена, нити о њиховој судбини г. Амор Машовић из Комисије за тражење несталих ФБиХ о томе за јавност има икаквих обавештења.

О овим жртвама ратног злочина, несумњивог чак и по флексибилним мерилима г. Токаче, у оном делу Атласа који се односи на Глогову нема ни помена. Зашто?

За сваки ицидент, који је по једнонационалном принципу наведен у овом делу Атласа, г. Токача доноси и списак жртава. По овим параметрима, укупан број наведених жртава са именом и презименом које се односе на Глогову је 101 (списак 1–6). Од тог броја, имена 35 особа (имена која се

³² И сам г. Токача истиче да су му одредбе Женевске конвенције и Конвенције за спречавање и кажњавање злочина геноцида биле идеје водиле у припремању његовог Атласа; види интервју „Број жртава не може промијенити суштину ратне трагедије,“ <http://www.sarajevo-x.com/bih/clanak/091103021>, 3 новембар 2009.

помињу два или више пута су маркирана) понављају се два пута на два различита локалитета, а за једну особу, чак на три локалитета. Из овога се може извући закључак да су неке особе у Глогови погинуле два или три пута. Зашто г. Токача на овакве начине дискредитује свој рад? Ко ме иде у прилог искривљено и једнострано приказивање жртава, а самим тим и рата у БиХ?

Како објаснити побијене српске војнике на Глођанском брду 1992. г. чије страдање не спори ни Хашки трибунал? За г. Токачу тај инцидент не постоји, у Атласу нема места за те српске жртве и то је посебно јасно на пољу Сребренице јер се покушава на сваки начин одржати теза о Бошњацима као јединим жртвама и Србима као злочинцима. У таквим оквирима свакако да нема места за српска страдања. У супротном, одговорност за злочине била би приписана и бошњачкој страни, а то је нешто што свакако не желе они којима је једини циљ окривити за рат само једну страну, у овом случају српску.

Рачунајући да нико неће озбиљно прегледати материјал и бавити се њиме, г. Токача је лакоислено укаљао сопствени углед као и углед свог института.³³ Он и није велика мистерија за оне који се баве овим проблемом; модерним језиком речено, он је само врх леденог брега. Права опасност за народе БиХ су они који нису видљиви јавности и који представљају онај део леденог брега који се налази испод површине воде. Ти исти, заштићени у муљу који су сами креирали, одлучују о истини и лажи, подобним и неподобним, жртвама и злочинцима, правди и неправди. Они повлаче конце живота у БиХ, док г. Токача и њему слични само спроводе а приори донесене и дефинисане одлуке, у овом случају, у форми Атласа.

Табеле 1–6

Инцидент број 1

Име	Презиме	Име оца	Место рођења
Ћосић	Рамиз	Алија	Братунац
Ибишевић	Мехмед	Мустафа	Братунац
Омеровић	Селмо	Аган	Братунац

³³ Да будемо потпуно јасни и фер и да не би дошло до покушаја да се овај проблем реши преконоћним мењањем, без икаквог објашњења, ових несувислих података на које сада указујемо, ми смо благовремено пресликали странице интернет презентације ИДЦ-а где се ова сумњива фактографија налази, тако да се она више не може са неколико кликова отпремити у црну рупу заборавља. Подразумева се да ИДЦ ово треба да исправи што пре, али не на горе описани балкански начин. Оно што спонзори из амбасада краљевина Норвешке и Шведске од г. Токача сада очекују јесте да се овај проблем реши на начин који је више примерен западним стандардима. То значи не само исправка, већ и признање да је била почињена грешка уз извињење упућено јавности за њу.

Инцидент број 2

Име	Презиме	Име оца	Место рођења
Делић	Медо	Махмут	Живинице
Ибишевић	Шећо	Ахмо	Братунац
Ибишевић	Златија	Авдић	Братунац
Јунузовић	Адем	Назиф	Братунац

Инцидент број 3

Име	Презиме	Име оца	Место рођења
Делић	Рецо	Хамид	Братунац
Делић	Шећо	Хамед	Братунац
Ибишевић	Џевад	Хамид	Братунац
Ибишевић	Илијаз	Лутво	Братунац
Ибишевић	Кемал	Хамид	Братунац
Ибишевић	Мухарем	Мустафа	Братунац
Ибишевић	Мујо	Мустафа	Братунац
Ибишевић	Мустафа	Вејсил	Братунац
Ибишевић	Рамо	Мујо	Братунац
Ибишевић	Сабрија	Мујо	Братунац
Јунузовић	Абид	Хусо	Братунац
Јунузовић	Хусо	Назиф	Братунац
Омеровић	Менсур	непознато	непознато
Омеровић	Мирзет	Мујо	Братунац
Омеровић	Селмо	Аган	Братунац

Инцидент број 4

Име	Презиме	Име оца	Датум рођења
Делић	Џафо	Омер	Братунац
Делић	Хамед	Бајро	Братунац
Геровић	Шабан	Мујо	Братунац
Голић	Авдо	Абдулах	Братунац
Голић	Рифет	Хајдар	Братунац
Голић	Шериф	Мустафа	Братунац
Ибишевић	Исмаил	Мехмед	Братунац
Јунузовић	Салих	Назиф	Братунац
Мемишевић	Хајрудин	Мехо	Братунац
Милачевић	Алија	Мехо	Братунац
Омеровић	Фејзо	Аган	Живинице
Омеровић	Невзет	Незир	Братунац
Омеровић	Незир	Аган	Братунац
Омеровић	Самир	Селмо	Братунац
Ризановић	Менсур	непознато	непознато
Ризвановић	Ћамил	Салко	Братунац
Ризвановић	Јасмин	Мехо	Братунац
Ризвановић	Нурија	Ибрахим	Братунац
Таловић	Узеир	Хусо	Братунац

Инцидент број 5

Инцидент број 5 садржи 12 жртава бошњачке националности без имена, презимена или неких других података.

Инцидент број 6

Презиме	Име	Име оца	Место рођења
Бегановић	Вехид	Хусо	Братунац
Посић	Рамиз	Алија	Братунац
Делић	Бего	Хамид	Братунац
Делић	Џафо	Омер	Братунац
Делић	Хамед	Бајро	Братунац
Делић	Медо	Махмут	Живинице
Делић	Мехо	Мехмед	Братунац
Делић	Мева	Шаћировић	Братунац
Делић	Рецо	Хамид	Братунац
Геровић	Џемаил	Емин	Братунац
Геровић	Шабан	Мујо	Братунац
Голић	Авдо	Абдулах	Братунац
Голић	Рамиз	Авдо	Братунац
Голић	Рифет	Хајдар	Братунац
Голић	Шериф	Мустафа	Братунац
Гушић	Сеид	Шукрија	Братунац
Ибишевић	Џевад	Хамид	Братунац
Ибишевић	Илијаз	Лутво	Братунац
Ибишевић	Јусуф	Рамо	Братунац
Ибишевић	Кемал	Хамид	Братунац
Ибишевић	Мехмед	Мустафа	Братунац
Ибишевић	Мухарем	Мустафа	Братунац

Ибишевић	Мујо	Мустафа	Братунац
Ибишевић	Мустафа	Вејсил	Братунац
Ибишевић	Омер	Алија	Братунац
Ибишевић	Осман	Мехо	Братунац
Ибишевић	Рамо	Мујо	Братунац
Ибишевић	Рефик	Абид	Братунац
Ибишевић	Сабрија	Мујо	Братунац
Ибишевић	Самир	Лутво	Братунац
Ибишевић	Сеид	Лутво	Братунац
Ибишевић	Шећо	Ахмо	Братунац
Ибишевић	Златија	Авдић	Братунац
Јунузовић	Абид	Хусо	Братунац
Јунузовић	Адем	Назиф	Братунац
Јунузовић	Хусо	Назиф	Братунац
Јунузовић	Салих	Назиф	Братунац
Мемишевић	Един	Хајрудин	Братунац
Мемишевић	Хајрудин	Мехо	Братунац
Мемишевић	Мехо	Халил	Братунац
Милачевић	Алија	Мехо	Братунац
Милачевић	Халид	Алија	Братунац
Мујчиновић	Ибрахим	Мухарем	Братунац
Мусић	Авдо	Мустафа	Братунац
Мустафић	Сабахудин	Енез	непознато
Омеровић	Фејзо	Аган	Живинице
Омеровић	Мирзет	Мујо	Братунац
Омеровић	Невзет	Незир	Братунац
Омеровић	Незир	Аган	Братунац

Омеровић	Самир	Селмо	Братунац
Омеровић	Селмо	Аган	Братунац
Омеровић	Селмо	Хакија	Братунац
Ризвановић	Ћамил	Салко	Братунац
Ризвановић	Јасмин	Мехо	Братунац
Ризвановић	Мустафа	Рамо	Братунац
Ризвановић	Нурија	Ибрахим	Братунац
Шаџировић	Мехмед	Вахид	Братунац
Шаџировић	Мујо	Емин	Братунац
Шаџировић	Вахид	Емин	Братунац
Таловић	Алмаз	Хашим	Братунац
Таловић	Узеир	Хусо	Братунац

Да ли би подаци наведени у тексту који следи могли помоћи господину Мирсаду Токачи да у Босанском атласу злочина заокружи своју ратну хронику дешавања и жртава у сребреничком крају?

ПОМЕНИК³⁴

Пише: Душан МАРИЋ

Само захваљујући случајности што је, десетак минута раније, мајка послала да са оближње чесме донесе воде у кућу, Госпава Јовановић (71) из Каменице код Зворника, тада шеснаестогодишња девојка, преживела је масакр своје породице у Кравици код Братунца у Другом светском рату. Док је она била код чесме, муслимани су јој запалили дом, осморо малолетне браће и сестара, мајку и бабу. Пола века касније, рат против истог непријатеља, однео је Госпави двојицу синова, Велизара (42) и Велемира (37).

ЈОВАНОВИЋИ

Заједно са трећим братом, Велиславом (35) и њих двојица су 6. априла 1992. године мобилисани у Зворничку бригаду тадашње Југословенске народне армије, и упућени на Глођанско брдо, изнад њихове Каменице, у са-

³⁴ Прегледи, бр. 199, 14. април 1997, <http://www.pogledi.rs/id.php3?id=429&kat=18>

став Другог батаљона. Све до шестог новембра, батаљон је успешно држао запоседнуте положаје и штитио село. Тог дана, око шест часова ујутро, Велемир је приметио да се муслимански војници привлаче српским положајима, одмах је послао свог братића Горана да у осталим рововима разбуди и упозори поспану војску, али је већ било касно.

„Није Горан одмакао ни стотину метара, кад су муслимани отпочели напад“, прича Велемирова жена Јованка: „Вратио се до рова, али затекао га је празног.“ Велемира је нашао педесетак метара даље, према селу, тешко рањеног у главу. Последње речи које је упутио братићу, који је покушао да му помогне, биле су: „Горане, ја сам готов. Бјежи, ухватиће и тебе“. Тог дана у муслиманске руке пало је стотину десет српских војника и цивила. Ниједан од њих није преживео заробљеништво.

Три месеца касније, кад су јединице ВРС ослободиле Глођанско брдо и Каменицу, у масовним гробницама пронађено је 38 тела измасакираних српских војника. Велемира Јовановића, дугогодишњег возача у новосадском „Партизанском путу“ и зворничком „Дринатрансу“, није било међу њима. Тек 14. марта, на основу изјаве једног заробљеног муслиманског војника, на заравни Трешњице, пронађена је гробница у коју су убице, муслимани из Каменице и Глеђи, покопали његове и посмртне остатке Миће Томића (24) и Милана Продановића (37).

„Глава му је била смрскана, а груди расечене целом дужином“, каже Јованка, која са ћеркама Жељком (18), Велком (16), Љубицом (13) и Милицом (11), сада живи у Зворнику. „Доктори који су радили идентификацију нису хтели да ми кажу шта су нашли у отвореним грудима, а ја нисам имала снаге да погледам, али људи причају да су му муслимани извадили срце“. Осам месеци је прошло од Велемирове сахране, кад је, 17. новембра 1993. године, престало куцати и срце његовог брата Велизара, машинисте у зворничком „Инжењерингу“, оца Горана (26), Гордане (24) и Госпаве (13). Нађен је мртав испред тунела на Јошаници, за воланом камиона који је возио. Безизгледну борбу против трагичног породичног усуда и вожњу према положајима Дрињачког батаљона у Кајићима код Кравице, прекинуо је срчани удар. У међувремену, на Мратиндан 1992. године, сеоску крсну славу, муслимани су попалили Јовановиће.

ТЕШИЋИ

Непуна два месеца пре него што је убијен на Глођанском брду, Мићо Тешић из Доње Каменице сахранио је оца Крстана (58), саборца из Зворничке бригаде. Крстан је убијен 17. септембра 1992, око седам ујутро, док је чувао стражу на узвишењу између Каменице и муслиманског села Јошаница, недалеко од сеоског гробља. Погођен је три пута у предео леђа, метцима из руског аутомата „Добошар“, модел из 1956. године. Кад су Крстанинови синови Срећо и Стојан дотрчали до места злочина, могли су само да погледом испрате убицу, док је носећи пушку њиховог оца, замицао у шуму према Јошаници.

ЗЕЛЕНОВИЋИ

Судбину својих комшија Тешића доживели су и Желимир Зеленовић и његов син Милош. Четрдесетогодишњи Желимир, јамски радник у аустријским и српским рудницама, нестао је 27. октобра 1992. на путу из Зворника према Каменици, у зони где у то време било ратних дејстава. Само десет дана касније, за време описаног муслиманског напада на Глођанско брдо, нестао је и Милош (25), радник београдске „Хидротехнике“. Пет дугих година Даринка Зеленовић, њен син Милан (27) и ћерка Велка (32) узалудно ишчекују било какву вест о њима.

Све црне вести које је могла чути, Госпава Јокић (60) из Бошковића код Зворника већ је, ваљда, дочекала. За два сата, првог августа 1993. изгубила је мужа Тому (54) и јединог сина Сретена (29). Истог дана, на Перића њивама погинуо је Госпавин братић Србо. Месец дана раније, муслимани су убили њеног брата Цветка.

ЈОКИЋИ

Пензионисани тесар Томо Јокић, дугогодишњи гастарбајтер у Словенији, и његов син Сретен, приватни трговац, били су заједно у батаљону који је држао положај испред Бошковића.

„Уочи Илиндана, раном зором, из правца Сапне, муслимани су кренули у напад на Бошковиће“, прича Сретенова жена Миланка, мајка десетогодишњег Томе и шестогодишњег Ђорђа. „Око пет сати, недалеко од Пећине, метак је мог свекра погодио у руку. Кад је чуо да му је отац рањен, Сретен је дошао до њега и евакуисао га ближе селу, до Кућина, а онда сишао у село по аутомобил. Пробудио је мајку, рекао јој да муслимани потискују наше са положаја и да са нашим старијим сином, који је био у селу, бежи према Зворнику, а онда кренуо назад. Надомак места где је оставио рањеног оца, гелер минобацачке гранате погодио је Сретена у потиљак. Срећом, док је умирао, није знао да су, у међувремену, муслимани убили и његовог оца.

Када су, тог поподнева, Вукови са Дрине, у контранападу повратили изгубљене српске положаје, пронашли су тела 12 убијених српских војника, међу њима и Сретена Јокића, којег су дојучерашње комшије докрајчиле са двадесет метака.

(Погледи, број 199, 14. АПРИЛ 1997)

Summary

After several years of research, in November of 2009, the Sarajevo-based Research and Documentation Center, headed by Mr. Mirsad Tokača, finally inaugurated its Bosnian War Crimes Atlas.³⁵ The purpose of this internet publication was to present the human suffering and destruction incident to the recent war in Bosnia and Herzegovina from 1992 to 1995 in three major categories: (1) destruction of houses of worship and religious facilities; (2) locations where major violations of international law occurred; and (3) incidents, illustrating such violations by reference to specific individuals, places, and circumstances.

In general, the Atlas is a welcome addition to the list of fairly reliable resources about the Bosnian war. On the positive side, with its stress on the collection and cross-referencing of field information, it corrected many misconceptions which were generated by propaganda during the conflict and then, after peace was concluded, took on a life of their own by inertia. On the other hand, in this critical review — which focuses on the Atlas' accuracy and reliability as a source of information with regard to wartime events in the district of Srebrenica — it is pointed out that the Atlas contains many gaps which suggest an ethnic bias and also a certain amount of information which appears to be simply inaccurate.

Those shortcomings of the Atlas are the subject of this critical review.

In the first category, the destruction of houses of worship during the Bosnian war, the imbalance in the presentation of the losses suffered by the three religious communities in Bosnia (Moslem, Catholic, and Orthodox) is evident at first sight. On the Google Earth map where the data are presented hundreds of Moslem religious shown as having been destroyed or damaged, while barely 26 Orthodox and a few dozen Catholic ones are so recognized, which constitutes a gross understatement which does not reflect reality on the ground. RDC is accordingly referred to literature on the subject that it may find useful to complement and balance its data. With regard to Srebrenica in particular, 21 Orthodox religious sites were devastated by Moslem forces from within the enclave, four within Srebrenica city limits, but in the Atlas only one of them is mentioned.

In the category of Locations, again focusing on Srebrenica, the Atlas alleges that a total of 7364 persons were killed. Of those, 4256 are said to be Moslem dead and 2673 Moslem missing. The practice of using figures for the missing as a way of inflating total casualties is questionable. The process whereby persons are reported missing is described and it is shown that this status is not equivalent to being killed or deceased. Figures for the missing should not

³⁵ http://www.idc.org.ba/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=112&Itemid=144&lang=bs

be conflated with figures for the executed merely in order to boost the overall total of victims to a level that is closer to the official Srebrenica total of 8000. Least of all should it be padded with 421 Serbian Srebrenica casualties of whom it scarcely can be said that they were victims of the alleged genocide.

RDC data on Srebrenica killed and missing from several of their data sources are reviewed and compared to show that they are inconsistent to the tune of about 1600 victims.

The category on Incidents is also extremely problematic. Insofar as war-time events in and around Srebrenica are concerned, it is confined to occasions when Moslem individuals or facilities were victimized exclusively. Not a single Srebrenica incident affecting non-Moslem victims is mentioned or in any way reported in RDC's Atlas. Notable among the missing information in this rubric are the several dozen Serbian villages surrounding Srebrenica that were attacked and devastated by Moslem armed forces from the enclave, with about 1000 of their residents killed. Again sources from the relevant literature where these losses are documented are cited for RDC's benefit.

While RDC's Atlas contains a wealth of useful research data that can assist in forming a more accurate picture of many aspects of the war in Bosnia, with regard to Srebrenica there is a clear tendency to "massage" and misrepresent the data in order to lend support to the general claims that are being made by the Moslem side. That approach reduces the level of credibility of the Atlas as a whole and it presents a fundamentally inaccurate and unreliable picture of events in the enclave of Srebrenica during the Bosnian war.